

לחייך בתורים, צוארך בחרוזים

נאוּ לְחַיִּיךָ בְּתוֹרִים צְוֹאֲרֵךְ בְּחֻזְזִים: (שיר השירים א ז)

שיר השירים רבה פרשה א – חורזים בחרוזים וחוזרים¹

"נאוּ לְחַיִּיךָ" – מה לחיים לא נבראו אלא לדיבור, כך משה ואהרן לא נבראו אלא לדיבור.² "בתורים" – בשתי תורות, אחת שבכתב ואחת שבעל פה ... "צוארך בחרוזים" - אלו שבעים סנהדרין שהיו חורזים אחריהם כליניא של מרגליות.³

דבר אחר: "נאוּ לְחַיִּיךָ בתורים" - אלו סופרים וּמְשִׁינִים ומלמדי תינוקות באמונה. "צוארך בחרוזים" - אלו התינוקות. דבר אחר: "נאוּ לְחַיִּיךָ בתורים" - אלו הרבנים. "צוארך בחרוזים" - אלו התלמידים שחוזרין צואריהם לשמוע דברי תורה מפייהם כאדם שלא שמע דברי תורה מימיו.⁴

דבר אחר: "נאוּ לְחַיִּיךָ בתורים" - בשעה שמייללך ההלכה אלו עם אלו, כגון ר' אבא בר מימי וחבריו.⁵ "צוארך בחרוזים" - בשעה שהיו חורזים בדברי תורה ומדברי תורה לנביאים ומנביאים לכתובים והאש מתלהטת סביבותיהם והיו הדברים שמחים כנתינתן מסיני. וכי עיקר נתינתן מהר סיני לא באש היו ניתנין? שנאמר: "וההר בוער באש עד לב השמים" (דברים ד יא).⁶ בן עזאי היה יושב דורש והאש סביבותיו, אזלון ואמרן (הלכו ואמרו) לרבי עקיבא: רבי, בן עזאי יושב דורש והאש מלהטת סביבותיו. הלך אצלו ואמר לו: שמעתי שהיית דורש והאש מלהטת סביבך. אמר לו: הן. אמר לו: שמא בחדרי מרכבה היית עסוק?⁷ אמר לו: לאו, אלא הייתי יושב וחורז בדברי תורה ומתורה לנביאים ומנביאים לכתובים והיו הדברים שמחים כנתינתן מסיני

¹ הנוסח שהבאנו הוא על פי מהדורת ש. דונסקי, דביר, ירושלים תל אביב, 1980. סימנים נא- נב-נג בפרשה א (במהדורת וילנא מצויה דאשה זו בסימנים ג-ג).

² משה יותר בדיבור עם הקב"ה ואהרן יותר בדיבור עם העם. כך נראה מהמדרש שם שקצרנו ולא הבאנו את כולו. ראו במקור.
³ להלן נראה ש"חורזים בדברי תורה" הוא ביטוי עם משמעויות רבות שעיקרן בא לציין את אופן הלימוד. אלא שכאן, בתחילת המדרש הוא אומר: "חורזים אחריהם" – כנראה אחרי משה ואהרן, ואי לכך לא מדובר בסנהדרין של בית שני, אלא בשבעים הזקנים של דור המדבר. ו"חורזים" כאן משמע "חוזרים", היינו, משננים היטב את לימוד התורה. ראו מסכת עירובין דף נד עמוד ב (מובא בהרחבה בהקדמת הרמב"ם לפירושו למשנה): "תנו רבנן: כיצד סדר משנה? משה למד מפי הגבורה, נכנס אהרן ושנה לו משה פרקו. נסתלק אהרן וישב לשמאל משה. נכנסו בניו ושנה להן משה פירקן, נסתלקו בניו, אלעזר ישב לימין משה ואיתמר לשמאל אהרן ... נכנסו זקנים ושנה להן משה פירקן, נסתלקו זקנים, נכנסו כל העם ושנה להן משה פירקן. נמצאו ביד אהרן ארבעה, ביד בניו שלשה, וביד הזקנים שנים, וביד כל העם אחד. נסתלק משה, ושנה להן אהרן פירקן. נסתלק אהרן שנו להן בניו פירקן. נסתלקו בניו, שנו להן זקנים פירקן. נמצא ביד הכל ארבעה. מכאן אמר רבי אליעזר: חייב אדם לשנות לתלמידו ארבעה פעמים". שימו לב שמשנה מסתלק ולא נוכח כאשר אהרן מלמד. גם לא בפעם הראשונה. וכך הוא גם הלאה. האם זה מוסר השכל לדרך "העברת מדרש" התלמיד שומע את רבו פעמים הרבה. אבל הרב לא בודק ולא "חונך" את תלמידו? וליניא הוא line – linea. החוט או הסיב עליו תלויים החרוזים.

⁴ דווקא כאן נראה היה להשאיר את המילה חורזים ולא חוזרים, במובן של מגביהים את הצוואר לשמוע בצמא את דברי רבותיהם (ויש על כך תמונות מתרבויות אחרות של הגבהת הצוואר בחרוזים וחישוקים שונים). ראו המדרשים על התינוקות שהגביהו צווארם, בקריעת ים סוף, והצביעו ואמרו: "זה אלי ואנוהו". מסכת סוטה ל ע"ב: "דרש רבי יוסי הגלילי: בשעה שעלו ישראל מן הים נתנו עיניהם לומר שירה, וכיצד אמרו שירה? עולל מטל על ברכי אמו ותינוק יונק משדי אמו, כיון שראו את השכינה, עולל הגביה צווארו ותינוק שמת דד מפיו, ואמרו זה אלי ואנוהו". והרי לנו המקבילה: נאוּ – אנוהו.

⁵ דונסקי מבאר "מיללין" כמו מאללין: תרים, חוקרים ודורשים. ואולי זה גם הרחש של בית המדרש שמזכיר לדרשן את נהמת התורים. ראו בירושלמי יבמות פרק א הלכה ו הסיפור על ר' יושע שכשהיה תינוק הכניסה אותו אמו בעריסה לבית המדרש: "בשביל שיתדבקו אזניו בדברי תורה". מובא בדברינו **אשרי ילוד אשה – אשרי יולדתו** בפרשת בהעלותך.

⁶ הביטוי "חורזים בדברי תורה" מצוי גם בסיפור לידתו של אלישע בן אבויה, ירושלמי חגיגה פרק ב הלכה א: "א"ר ליעזר לר' יהושע: עד שאלה עוסקים בשלהם, נעסוק אנו בשלנו. וישבו ונתעסקו בדברי תורה ... וחוזרין בדברי תורה: מן התורה לנביאים, ומן הנביאים לכתובים, והיו הדברים שמחים כנתינתן מסיני ... אמר להן אבויה אבא: רבותיי, אם כך היא כוחה של תורה, אם נתקיים לי בן הזה, לתורה אני מפרישו". ראו דברינו **אלישע בן אבויה הוא אחר** בדפים המיוחדים. בהשוואת שני מקורות אלה, שימו לב שבירושלמי למעלה כתוב: "חוזרין" ואילו בשיר השירים רבה: "חורזים". אפשר שמקור אחד לא דייק (מעתיקי הירושלמי?) ואפשר שיש כאן משחק לשון של חילופי אותיות בין חר"ז לחז"ר. מי שחוזר הוא גם חורז וההפך.

⁷ ראו מדרשים רבים אחרים על האש שהייתה מתלהטת כאשר חכמים עסקו בתורת הסוד, בפרט במעשה מרכבה. ראו למשל מכילתא דרבי שמעון בר יוחאי פרק כא פסוק א, פרשת משפטים: "מעשה ברבן יוחנן בן זכאי שהיה רוכב על החמור ויוצא מירושלם ור' אלעזר בן ערך תלמידו מהלך אחריו. אמר לו: ר' שנה לי פרק אחד במעשה מרכבה. אמר לו: לא כך שניתי לכם ולא במרכבה ביחיד אלא אם כן היה חכם ומבין מדעתו. אמר לו: אם לאו, תן לי רשות שאומר לפניך. היה ר' אלעזר בן ערך דורש עד שהייתה האש מלהטת מכל סביביו. כיון שראה רבן יוחנן בן זכאי שהייתה האש מלהטת מכל סביביו, ירד מעל החמור ונשקו ואמר לו: ר' אלעזר בן ערך, אשרי יולדתך אשריך אברהם אבינו שזה יצא מחלצין. הוא היה אומר אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים ור' אלעזר בן ערך בכף שנייה מכריע הוא את כולם". ראו סיפור זה גם במסכת חגיגה דף יד ע"ב. ומשם הדרך קצרה ל: "ארבעה נכנסו לפרדס". היחיד שנכנס בשלום ויצא בשלום הוא ר' עקיבא. ואילו בן עזאי נפגע (הציץ ומת). ר' עקיבא חושש לבן עזאי.

והיו ערבים כעיקר נתינתן. וכן עיקר נתינתן מסיני לא באש היו ניתנין? שנאמר: "וההר בוער באש עד לב השמים" (דברים ד יא).⁸

ר' אבהו היה יושב ודורש ואש מלהטת סביבותיו. אמר: שמא איני חורז בדברי תורה כתיקנן? דאמר ר' לוי: אית דידע למחרוז ולא ידע למקדח ואית דידע למקדח ולא ידע למחרוז.⁹ ברם אנא הוינא חרוזא ואנא הוינא קדוחא.¹⁰

דבר אחר: "נאו לחייך בתורים" - בשעה שקורין בדברי תורה בתוריהן.¹¹ הלכות פסח בפסח, הלכות עצרת בעצרת, הלכות החג בחג. זה שאתה אומר: "ובהגיע תור נערה ונערה" (אסתר ב יב).¹²

"צוארך בחרוזים" - ר' לוי בשם ר' חמא בר' חנינא אמר: אלו פרשותיה של תורה שהן חרוזות זו בזו ומושכות זו בזו ומדלגות זו מזו ודומות זו לזו וקרובות זו לזו.¹³

ילקוט שמעוני שיר השירים רמז תקפג - הפייטנים

"צוארך בחרוזים" - אלו הפייטנים.¹⁴

⁸ בן עזאי מרגיע את ר' עקיבא ומציין שהאש המלהטת באה לא מעיסוק בתורת הסוד, אלא מלימוד תורה וחרוזותה מספר לספר ומפרשה לפרשה. הדברים היו שמחים כנתינתן בסיני, אבל מה שנוגע לתכנים, החרוזיה היא הרבה מעבר לתורה שניתנה בסיני והיא נמשכת על פני כל המקרא: נביאים ראשונים ואחרונים ואף הכתובים. ראו הדיון במסכת בבא בתרא דף יג ע"ב לגבי כריכת ספרים אלה ביחד: "תנו רבנן: מדביק אדם תורה נביאים וכתובים כאחד, דברי ר' מאיר. ר' יהודה אומר: תורה בפני עצמה, נביאים בפני עצמן וכתובים בפני עצמן". למה כל זה חשוב כל כך? כי אנחנו עומדים בשיר השירים שהוא שייך לכתובים. ודורשים פסוק ממנו: "נאו לחייך בתורים צוארך בחרוזים" על המעלה הגדולה של חריזת כל כתבי הקודש. ואנו נזכרים גם שר' עקיבא הוא שהכריז ששיר השירים הוא קודש קדשים (מסכת ידים פרק ג משנה ה) ונלחם על מקומו בין כתבי הקודש: "אמר ר' עקיבא: חס ושולם לא נחלק אדם מישראל על שיר השירים שלא תטמא את הידים, שאין כל העולם כלו כדאי כיום שניתן בו שיר השירים לישראל. שכל הכתובים קודש ושיר השירים קודש קדשים". שים לב ל"סיבוב" הפתלתל. הכתובים, בפרט ספרי אמ"ת ושיר השירים, שנוספו לתורה ולנביאים, הם שמעשירים את עולם התורה, המדרש והאגדה עד שחריזתם במחרוזות אחת מחזירה אותנו למעמד הר סיני!

⁹ יש מי שיועד לחרוז (להשחיל את החרוזים למחרוזת) אבל אינו יודע לקדוח (לעשות חורים בחרוזים על מנת שאפשר יהיה להשחיל אותם). ויש מי שיועד לקדוח, אבל לא יודע לחרוז. הנמשל הוא ברור. הקודח הוא חכם בקיא וחרף שלומד כל נושא בעיון רב ולן בעומקה של הלכה (מגילה ג ע"ב על יהושע) ואילו החרוז הוא הדרשן שמקשר ענין לענין. מעין הוויכוח בין סיני ועוקר הרים (סוף מסכת הוריות, ראו דברינו בדפים המיוחדים **סיני או עוקר הרים – סודרן או פילפל**), שם הארכנו בנושא זה. ראו גם **החרש היה ליב** (בפרשת החודש). ר' אבהו חושש מהאש המלהטת סביבו, שמא הוא חורז אך אינו מעמיק או מעמיק ואינו יודע לחרוז ולקשר כראוי.

¹⁰ אבל אני, חוזר ר' אבהו ומביע את בטחונו, יודע הן לחרוז והן לקדוח. ואנו יודעים שר' אבהו היה חכם גדול גם בהלכה וגם באגדה. והגם שהיה אדם צנוע וותרן (ראו סוטה מ ע"א רק כדוגמא אחת) משווה ר' אבהו את עצמו לבן עזאי ושאר גדולי ישראל, בלי להמעיט מערך עצמו. וכבר הארכנו לדון בנושא של הכרת חכמים את ערך עצמם, בלי להצטנע באופן מלאכותי, בדברינו בשבת המועד פסח ושיר השירים, **חדשים גם ישנים** דודי צפנת לך.

¹¹ בזמנם.

¹² ראו גמרא פסחים ו ע"א: "שואלין ודורשין בהלכות הפסח קודם הפסח שלשים יום ... שהרי משה עומד בפסח ראשון ומזהיר על הפסח שני" (ורבן שמעון בן גמליאל מסתפק בשבועיים קודם "שתי שבתות" ולומד זאת מפרשת החודש הזה לכם). אבל דרישה זו איננה מעטת מהדרשה ולימוד ההלכות, ובעיקר מהקריאה בתורה "בעניינו של יום", כמובא כאן ובגמרא מגילה לב ע"א: "ויזכר משה את מעדי ה' אל בני ישראל - מצותן שיהיו יורין אותן כל אחד ואחד בזמנו. תנו רבנן: משה תיקן להם לישראל שיהיו שואלין ודורשין בענינו של יום, הלכות פסח בפסח, הלכות עצרת בעצרת, הלכות חג בחג". וכבר נחלקו ר' יהושע ור' אליעזר כיצד לחלק את היום טוב בין הקריאה בתורה והדרשה, ובין שמחת יום טוב במאכל ומשקה. ראו גמרא ביצה טו ע"ב.

¹³ שלוש אסכולות מצאנו על הנושא של סידור פרשיותיה (או פרשותיה) של תורה. האחת זו שכאן, שיש תמיד קשר ורצף בין פרשה לפרשה ויש לדרוש סמוכים והמשכיות: "למה נסמכה פרשת נזיר לסוטה", "למה נסמכה פרשת דינים לפרשת המזבח", "למה נסמכה פרשת מרגלים לפרשת מרים" וכן רבים. לאסכולה זו שייך גם המדרש הבא מויקרא רבה כה ה (יש לו מקבילה גם בשיר השירים רבה ה): "שוקיו עמודי שש מיוסדים על אדני פז ... אלו פרשיותיה של תורה שהן נדרשות לפנייהם ולאחריהם. ולמה הן דומות? רב הונא בשם בר קפרא אמר: כעמוד הזה שיש לו בסיס מלמטן וקיפלוס מלמעלה, כך הם פרשיותיה של תורה נדרשות לפנייהם ונדרשות לאחריהם". ומי שהולך בדרך זו לאורך כל פירושו לתורה הוא רמב"ן. האסכולה השנייה היא שאין מוקדם ומאוחר בתורה. אסכולה זו מוצגת במדרש תנחומא פרשת תרומה סימן ח, בדיון מה קדם למה: הציווי על המשכן (פרשת תרומה) או חטא העגל (פרשת כי תשא): "א"ר יהודה בר' שלום אין מוקדם ומאוחר בתורה, שנאמר נעו מעגלותיה לא תדע (משלי ה) - מטולטלות הן שביליה של תורה ופרשותיה". יש לדרוש סמוכין היכן שאפשר, אבל היכן שצריך ומתבקש, מותר "להזיז" פרשה ממקומה. הפרשן שהולך בדרך זו הוא, כידוע, רש"י. אסכולה שלישית היא שהסדר שיש בידינו הוא מראש לא הסדר הנכון, במכוון. ראו מדרש תהלים (בבב) מזמור ג: "זהו שאמר הכתוב לא ידע אנוש ערכה (איוב כח יג) - אמר ר' אלעזר: לא ניתנו פרשיותיה של תורה על הסדר, שאם ניתנו על הסדר, כל מי שהוא קורא בהם היה יכול להחיות מתים, ולעשות מופתים. לכך נתעלמה סדורה של תורה, והוא גלוי לפני הקב"ה, שנאמר ומי כמוני יקרא ויגידה ויערכה לי (ישעיה מד ז). נראה שאסכולה זו היא הבסיס לפירושים בתורת הסוד, "על דרך האמת" כלשון רמב"ן, אך לא מצאנו מי שמפתח מדרש זה והולך באופן עקבי בדרך זו והמאיר עינינו ביושר.

¹⁴ דרשת הפסוק שלנו לטובת הפייטנים, היא אולי הדבר שהיינו מצפים לו ביותר, מה גם שכבר הוכח במחקרים רבים הקשר בין הפיוט למדרש. אז מה פשוט יותר מאשר לדרוש את "צווארך בחרוזים" על הפיוטים והפייטנים! אך דא עקא שדרשה זו מופיעה במדרש מאוחר כילקוט שמעוני ולא ברור מהיכן לקח המחבר (ר' שמעון הדרשן מפרנקפורט) מדרש זה. המקור היחיד שאנו מצאנו להתייחסות לפייטנים הוא במדרש ויקרא רבה ל א, שוב על פסוק משיח השירים: "מי זאת עולה מן המדבר כתימרות עשן מקוטרות

שבת שלום ומועדים לשמחה

מחלקי המים

מים אחרונים: בהמשך לרוח החידות והחידוד של ליל הסדר, הנה חידה נוספת לחג הפסח. מה זה: "משך את השור, קידש בכסף, פיסל במדבר ושילח את הבכור"? (רמז: מסכת מגילה דף לא עמוד א, שולחן ערוך אורח חיים סימן צ סעיף ה)

מור ולבונה מכל אבקת רוכל מהו מכל אבקת רוכל אלא דהוה קריי ותניי ופייטן ודרשן". ועניין זה של הקשר פיוטמדרש הוא נושא נכבד שאין לנו בקיאים בו ובוודאי לא נוכל להאריך בו כאן.